

ZORAN JANJETOVIĆ

A magyarok oktatási helyzete Jugoszláviában (1944–1961)

Az elmúlt két évszázadban az oktatás minden társadalomban kitüntetett szerepet tölt be. Fejlettségétől a társadalom fejlettsége is függ, ugyanakkor a társadalom fejlettsége – ideértve az anyagi alapok fejlesztését, az emberi, kisebbségi és kulturális jogok elért szintjét – az oktatás fejlesztésétől is függ. Az oktatás során az uralkodó körök számos politikai, ideológiai és kulturális célt követtek, és az állampolgárokba társadalmilag kívánatosnak tartott értékeket kívántak belenevelni. Tanulmányomban a magyar nemzeti kisebbség oktatásának főbb problémáit tekintem át a szocialista Jugoszláviában a második világháború utáni másfél évtizedben. A rendelkezésemre álló források hiányosságai miatt csak arra vállalkozhatom, hogy nagy vonalakban ismertessem az oktatás fejlesztésének kérdését. A hangsúlyt a Vajdaság Autonóm Tartományra helyezem, hiszen Jugoszláviában a legtöbb magyar itt élt.

A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság (1929 óta Jugoszlávia) létrehozása után 467 658 magyar élt az ország határain belül.¹ Legtöbben (úgy 380 ezer körül) a Kelet-Szerémségben, a Bácskában és a Bánátban éltek (a második világháború után ezek a területek a Vajdaság Autonóm Tartomány részévé váltak), kisebb részük (körülbelül 70 000 fő) Baranya és Szlavónia területén (a második világháború után a Horvát Népköztársaságban), míg Szlovénia területén valamivel kevesebb mint 8000 magyart találunk. Az első világháború után az itt élő magyarok nehezen fogadták el, hogy a nemzeti kisebbség új státuszába kerültek, miközben korlátozó és ellenséges kisebbségpolitikájával az új állam egyértelművé tette számukra, hogy nemkívánatos személyek. Az agrárreform, a közszolgáltatások, az oktatás és a kulturális tevékenységek területén számos korlátozást és megkülönböztető intézkedést fogantatosítottak, amely azt eredményezte, hogy a magyarok másodrendű állampolgároknak érezték magukat. A szinte állandósuló rossz jugoszláv–magyar kapcsolatok, Magyarország revizionista politikája és a magyar nemzeti kisebbség irredenta szándékának gyanúja a jugoszláv hatóságokat nem ösztönözte arra, hogy előzékenyek legyenek a magyarok iránt.² Nem véletlen tehát,

¹ Az 1921-es első népszámlálás szerint, azaz azt követően, hogy a háború utáni népességmozgások fő hulláma véget ért.

² A délvidéki magyarok két világháború közötti történetére bővebben lásd: Mesaroš, Šandor: *Položaj Mađara u Vojvodini 1918–1929*. Novi Sad, 1981.; uő: *Mađari u Vojvodini 1929–1941*. Novi Sad, 1989.; Kasaš, Aleksandar: *O jednoj predstavi jugoslovenskih Mađara iz 1940. godine*. Istraživanja, vol. 14. (1992) 183–201.; uő: *Mađari u Vojvodini, 1941–1946*. Novi Sad, 1996. 13–24.; A. Sajti, Enikő: *Hungarians in the Vojvodina 1918–1947*. Boulder, Col., 2003. 3–187.; Bethke, Carl: *Deutsche und ungarische Minderheiten in Kroatien und der Vojvodina 1918–1941. Identitätswürfe und ethnopolitische Mobilisierung*. Wiesbaden, 2009. 157–616.; *Situazione dei magiari in Jugoslavia*. Budapest, 1941.; *Ungarisches Minderheitenschicksal in Jugoslawien*. Budapest, 1941.; Janjetović, Zoran: *Deca careva, pastorčad kraljeva. Nacinalne manjine u Jugoslaviji 1918–1941*. Beograd, 2005.

hogy a magyarok üdvözölték a Jugoszláv Királyság 1941. áprilisi felosztását Németország és annak szövetségesei között, ahogyan az sem, hogy a következő négy évben többnyire együttműködtek az új hatóságokkal. Ugyanakkor néhányan kompromittálták magukat azzal, hogy részt vettek az új rendszer működtetésében, vagy olyan háborús bűncselekményeket követtek el, amelyek a háború végén a magyar nemzeti kisebbség minden tagjára halálos következményekkel járhattak.³

A Jugoszláviát megszálló hatalmak elleni küzdelem fő kezdeményezője a Jugoszláv Kommunista Párt (JKP) volt. A háború előtt a pártnak kevés tagja volt, a második világháborút a hatalom megszerzésére használták fel, és szocialista forradalmat kívántak végrehajtani.⁴ Háború előtti stratégiájában a párt a megoldatlan nemzeti kérdést forradalmi céljainak elérésére használta fel,⁵ a háború alatt pedig azon dolgozott, hogy valamennyi nemzet tagját maga köré gyűjtse. E célból a háború előtti retorikával is összhangban a JKP az ideiglenes parlament (az AVNOJ) második ülészakán valamennyi délszláv népnek (a szövetségi állam keretei között) és a nemzeti kisebbségeknek „minden nemzeti jogot” megígért.⁶ A háborús győzelem és a hatalomátvétel idején azonban ezek az alapelvek a német és a magyar nemzeti kisebbség esetében megkérdőjeleződtek. Bár más kisebbségi közösségek tagjai is csak szóróványosan vettek részt a partizánmozgalomban, és az albánok még tömegesen együtt is együttműködtek a megszállókkal, a hatalomátvételkor csak a németekkel és kisebb mértékben a magyarokkal szemben történt megtorlás.⁷

Míg a népi németeket 1948 tavaszáig táborokban tartották fogva, majd további három évig megfosztották őket az állampolgári jogok gyakorlásától, és kényszermunkára vitték,⁸ a magyarokkal szemben folytatott politika már 1944 végén megváltozott. Megkezdték

³ A magyarok álláspontja attól függően változott, hogy az adott terület mely államhoz tartozott: a legjobb helyzetben a Magyarországhoz került területen élők voltak, míg a Független Horvát Államban és a megszállt Szerbia részét képező Bánátban a magyarok helyzete ugyan kedvezőbb volt, mint 1941 előtt, de nem volt egyenlő a hatalmon lévő horvátok, illetve a népi németek helyzetével. A pozícióktól függően bizonyos fokú együttműködés alakult ki a hatóságokkal. Kasaš: *Mađari*, 37–156.; Völkl, Ekkehard: *Der Westbanat 1941–1944. Die deutsche, die ungarische und andere Volksgruppen*. München, 1991. 73–79., 100–109., 137–144., 183–186.; Sajtí: *Hungarians*, 329–361.

⁴ Nikolić, Kosta: *Ratni ciljevi Komunističke partije Jugoslavije u Drugom svetskom ratu*. In: Srbi i rat u Jugoslaviji 1941. godine. Beograd, 2014. 477–498.; Petranović, Branko: *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1945*. Beograd, 1992. 152–162., 179–184., 189., 196–212., 228–232., 239–244., 275–289., 293–328., 335–344., 366., 432–442., 569–603., 617–642.

⁵ Shoup, Paul: *Communism and the Yugoslav National Question*. New York – London, 1968. 3–61.; Lukač, Dušan: *Politika KPJ prema nacionalnom pitanju uoči Aprilskog rata i pred ustanak 1941. godine*. In: Prilozi za istoriju socijalizma, VII. Beograd, 1970. 1–54.; Gligorijević, Branislav: *Kominternu, Jugoslavija i srpsko pitanje*. Beograd 1992.; Pešić, Desanka: *Jugoslovenski komunisti i nacionalno pitanje (1919–1935)*. Beograd, 1983.

⁶ Petranović, Branko – Zečević, Momčilo: *Jugoslovenski federalizam. Ideje i stvarnost. Tematska zbirka dokumenata, I, 1914–1943*. Beograd, 1987. 801.; Petranović, Branko: *Istorija Jugoslavije. II. Narodnooslobodilački rat i revolucija 1941–1945*. Beograd, 1988. 284.

⁷ *Leidensweg der Deutschen im Kommunistischen Jugoslawien*. I–IV. Sindelfingen, 1992–1995.; Sajtí: *Hungarians*, 412–417.; Kasaš: *Mađari*, 159–178.; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944–1946. Dokumenti*. Slavonski Brod, 2005. 325–326.; Portmann, Michael: *Die kommunistische Revolution in der Vojvodina 1944–1952. Politik, Gesellschaft, Wirtschaft, Kultur*. Wien, 2008. 228–282.; Danilović, Branislav: *Gakovo i Kruševlje. Logori za Podumavske Švabe u Bačkoj 1945–1947*. Sombor, 2008.

⁸ A kommunisták azt akarták, hogy azok a németek, akik nem menekültek el, illetve akiket nem evakuáltak, emigráljanak Németországba, ám a hozzájárulást soha nem kapták meg a Szövetségesektől.

felvételüket a partizán egységekbe, és 1945 első felében az állami szervekbe is bekerülhettek.⁹ Rövid habozás után a JKP úgy döntött, proklamálja, hogy a nemzetiségi politika alapelveit a magyarok esetében is alkalmazza,¹⁰ de a többi nemzetiséghez hasonlóan a magyarokat még meg kellett nyerni az új hatalomnak annak politikája és ideológiája számára.¹¹

Ahogy a többi nemzetiség esetében, a JKP-nak politikája hitelességét a magyarok irányában is három területen kellett leginkább felmutatnia. Elsőként az újonnan létrehozott hatalmi szervekbe kellett bevonni őket.¹² Ez a lépés a Kommunisták Pártja, a hadsereg és a rendőrség mindenhatósága miatt szimbolikus jelentőséggel bírt, és azt jelképezte, hogy a magyar lakosság e téren a többi nemzetiséggel azonos elbírálás alá esik. A második, konkrét terület, amelyben a kommunista hatalom meg akarta mutatni, hogy nincs többé kiváltság és nem kiváltságos nemzet, az agrárreform volt. Így annak végrehajtása során 18 578 magyar család is földet kapott, elsősorban a Bánátban. A reformban érdekelt más nemzetiségekhez hasonlóan a magyarok közül sem kapott földet minden igénylő,¹³ a hatalom mégis érezhetően más módszert alkalmazott, mint a két világháború közti Jugoszláviában, amikor valamennyi nemzeti kisebbség tagjait szisztematikusan kizárták az ország agráralapból.¹⁴ Annak ellenére, hogy az új hatalom már a fentiekkel is jelezte jóakarátát, a második világ-

⁹ Kasaš: *Mađari*, 179–180., 184–189.; Sajti: *Hungarians*, 422–423.

¹⁰ Nem teljesen világos, hogy a jugoszláv kommunisták miért változtattak a német és a magyar kisebbségekkel szembeni bánásmódon. Feltételezhetjük, hogy ebben számos tényező játszott szerepet. A németeket tekintették a második világháború, sőt a Jugoszláviában elkövetett bűncselekmények fő bűnöseinek. Az Eugen herceg Waffen-SS hadosztálya, amelyben a helyi svábok szolgáltak, nemcsak bűncselekményeket követett el a polgári lakosság ellen, hanem a partizán egységek számára a „legkeményebb diót” jelentették. A népi németek sokkal nagyobb ingatlanokkal rendelkeztek, amelyeket felhasználhattak az agrárreformhoz és a szocialista gazdaság felépítéséhez. A jugoszláv kommunisták attól is tartottak, hogy Németország egy nap ismét megerősödhet, Jugoszláviát fenyegetheti, és imperialista céljainak elérésére újra fel fogja használni a német kisebbséget. Másfelől Magyarországot jövőbeli szocialista országnak tekintették, amely kisebb és gyengébb, mint Németország, és a magyar nemzeti kisebbség tagjai sem voltak annyira vagyonosak, mint a népi németek. Ezért enyhítő körülményeket rendeltek és a bűnösséget osztályozták: A bácskai és a baranyai magyarokat inkább tekintették felelősnek az együttműködésért, míg a Bánátban, a Szerémségben és Szlavóniában őket kevésbé tekintették bűnösnek, sőt őket bizonyos mértékig a népfelszabadító háború támogatására is hajlamosnak tekintették. Erről bővebben: Đilas, Milovan: *Revolucionarni rat*. Beograd, 1990. 410–411.

¹¹ A bosszú ennek ellenére 1945 közepéig tartott azok ellen, akiket a hírhedt „razzia” legnagyobb bűnöseinek tartottak. Úgy tűnik, a kommunisták ezzel a szerb lakosság bosszúigényét akarták kielégíteni, elsősorban a Sajkás-vidéken élő magyarság esetében. (Golubović, Zvonimir: *Uzroci, oblici i način stradanja stanovnika Bačke 1941–1948. godine*. In: Živković, Dragoljub (ur.): *Međunarodni naučni skup Istina*. Novi Sad, 2004. 339.) Megtorlások, kiutasítások és táborok létesítése Szlovéniában is folyt. Sajti: *Hungarians*, 437–438.

¹² Kasaš: *Mađari*, 190–197.; Sajti: *Hungarians*, 462–479.; Portmann: *Die kommunistische Revolution*, 275–282.; Janjetović, Zoran: *Die ungarische Minderheit in Jugoslawien 1944–1955*. In: Hausleitner, Mariana (Hrsg.): *Vom Faschismus zum Stalinismus. Deutsche und andere Minderheiten in Ost- Mitteleuropa 1941–1953*. München, 2008. 159–164.

¹³ Kasaš: *Mađari*, 197.; Portmann: *Die kommunistische Revolution*, 321–323.

¹⁴ Ez az egyenlőtlenség egyik legsúlyosabb megnyilvánulása volt, és a magyarokat a kisbirtokosok és a földnélküliek nagy száma miatt különösen érintette. Gaćeša, Nikola L.: *Opšta obeležja agrarne reforme i kolonizacije u Vojvodini 1918–1941*. In: uő: Radovi iz agrarne istorije i demografije. Novi Sad, 1995. 238–258.; uő: *Agrarna reforma i kolonizacija u Bačkoj 1918–1941*. Novi Sad, 1968.; uő: *Agrarna reforma i kolonizacija u Banatu 1918–1941*. Novi Sad, 1972.; uő: *Agrarna reforma i kolonizacija u Sremu 1918–1941*. Novi Sad, 1975.; Janjetović: *Deca careva*, 324–334.

háború befejezését követő években kölcsönös bizalmatlanság jellemezte az új hatalom és a magyarok viszonyát, akik inkább tartózkodóan viselkedtek az új rendszer irányában.¹⁵ A JKP törekedett a magyar nemzeti kisebbség integrálására, ugyanakkor a magyarok ellen irányuló szerb nacionalizmust és revanstörekvéseket is meg kellett fékeznie, ez ugyanis megnehezítette a magyarok integrálódását.¹⁶ A tömegeknek – mind a kisebbség, mind az államalkotó nemzetek esetében – az új hatalomhoz kötésében fontos tényezőt jelentett az oktatás.

Míg a két világháború közti agrárpolitika igazságtalanságának korrigálásával a hatalom elsősorban a legszegényebb rétegeket szerette volna megnyerni, az oktatáspolitikában bekövetkező változásoknak több funkciója volt. A nemzeti kisebbségek esetében az oktatáspolitikában bekövetkezett változások mind szimbolikus, mind gyakorlati jelentőséggel bírtak. Szimbolikus téren jelezhetették a nemzeti kisebbségek felé, hogy az oktatás területén is egyenlővé váltak (mivel lehetőséget kaptak arra, hogy a jövőben az anyanyelvükön tanulhassanak; miközben a két világháború közti Jugoszláviában ezt a jogot megvonták tőlük vagy jelentősen korlátozták).¹⁷ Az a gyakorlati szerep, amelyet az oktatásnak kellett játszania, sokrétűbb és fontosabb is volt. Azok a célok, amelyeket a kommunista hatalom az oktatás révén el akart érni, felvilágosult és ideológiai elemekben gyökereztek. Az általános műveltségi színvonal emelésén túlmenően a lakosság oktatásának minőségét gyakorlati okokból, a gazdasági célkitűzések elérése érdekében is emelni kellett. Erre az ország gazdasági hatalmának erősítése, az életszínvonal emelkedése, valamint a munkásosztály modernizálása és fejlesztése céljából volt szükség. A munkásosztályra viszont nemcsak az ipar építéséhez, hanem a szocializmus megvalósításához is szükség volt – mivel a marxista elmélet szerint az új, szocialista társadalom „uralkodó” és vezető osztályává kellett volna válniuk.¹⁸ Másrészt a tisztán ideológiai oktatásnak az új, sokoldalú szocialista embert, a szocializmus építőjét kellett nevelnie. Ezenkívül, mint minden országban, az állampolgárokat a patriotizmus szellemében kellett nevelni, amelyet akkor „szocialista hazafiságnak” hívtak. A tradicionális polgári hazafiságtól ez abban különbözött, hogy nem volt kizárólagos, vagyis a proletár internacionalizmus egészítette ki. Ez annál is inkább fontos volt, mert a soknemzetiségű Jugoszlávia határain belül jelentős számú kisebbség élt, ahogy a szomszédos országokban is találunk délszláv kisebbséget.¹⁹

¹⁵ Položaj i držanje mađarske nacionalne manjine u FNRJ 1945–1948, Arhiv Srbije (a továbbiakban: AS), BIA, VIII/9; Ludany, Andrew: *Hungarians in Rumania and Yugoslavia: A Comparative Study of Communist Nationality Policies*. Louisiana State University and Agricultural and Mechanical College, 1971. 173. (PhD. értekezés, kézirat); Portmann: *Die kommunistische Revolution*, 280–282.

¹⁶ Petranović, Branko: *Politička i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme obnove*. Beograd, 1969. 189.; Kasaš: *Mađari, 196–197.*; Portmann: *Die kommunistische Revolution*, 278–279.

¹⁷ Noha a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság aláírta a kisebbségek védelméről szóló egyezményt, és vállalta, hogy anyanyelvi oktatást biztosít számukra, ezt csak korlátozottan és elsősorban a négyéves elemi iskola szintjén sikerült elérni, míg néhány kisebbség (albánok, török) esetében a rendkívül primitív vallási iskolákat kivéve (ezeket nem az állam, hanem az iszlám vallási közösség működtette) nem folyt anyanyelvi oktatás. Janjetović: *Deca careva*, 225–264.

¹⁸ Dimić, Ljubodrag: *Agitprop kultura. Agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji 1945–1952*. Beograd, 1988. 29., 78–79.; Marković, Predrag J.: *Beograd između Istoka i Zapada 1948–1965*. Beograd, 1996. 322.; Janjetović, Zoran: *Od Internacionalne do komercijale. Popularna kultura u Jugoslaviji 1945–1991*. Beograd, 2011. 22.

¹⁹ Petrović Todosijević, Sanja: *Otećemo svetlost bučnom vodopadu. Reforma osnovnoškolskog sistema u Srbiji 1944–1959*. Beograd, 2018. 49–55.

Az oktatáspolitikában kitűzött célok elérése azonban nehézségekbe ütközött: hiányoztak a megfelelő iskolaépületek, az építéshez vagy a felújításhoz szükséges anyagok és az iskolai felszereltségről készített leltárak, hiányzott az oktatószemélyzet, a tankönyvek és az iskolai tantervek és programok, és ellenállásba ütközött a hátrányos helyzetű gyermekek iskolába küldése is. Ezek a problémák változó mértékben jelentkeztek az ország egyes részein,²⁰ a nemzeti kisebbségek esetében pedig az adott kisebbség létszámától és egyéb jellemzőitől függtek. Azt mondhatjuk, hogy az oktatás szempontjából a magyarok jobb helyzetben voltak, mint bármely más nemzeti kisebbség. Ennek okát az ország többi etnikai csoportjához viszonyított magasabb műveltségükben²¹ és a viszonylag magas színvonalú (bár számszerűen nem kielégítő) oktatói személyzetben kereshetjük.

A nemzeti kisebbségek oktatását (az állami oktatási rendszeren belül) a második világháború után eredetileg a Demokratikus Szövetségi Jugoszlávia oktatási minisztériumának 1945. augusztus 10-i iránymutatásai szabályozták. Ebben előírnyozták, hogy iskolákat nyitnak a nemzeti kisebbségek számára, ha legalább húsz iskoláskorú gyermek él az adott településen, és más iskola nem működik. Ha az adott településen létezett iskola az „állam nyelvén” (ahogyan azt a második világháború előtt nevezték), azaz a szóban forgó köztársaság hivatalos nyelvén, akkor harminc tanuló után kisebbségi osztályt kellett indítani. Hasonlóképpen nyitották meg a délszlávokkal foglalkozó osztályokat azokon a településeken, ahol a nemzeti kisebbségek alkották a helyi többséget. A kisebbségi iskolákba vagy osztályokba a tanulók a szülők kérésére iratkozhattak be, ezzel biztosítva, hogy minden gyermek az anyanyelvén tanulhasson az iskolában. Ettől az elvtől való bármilyen eltérést a kérdéses köztársaság oktatási hatóságának mint területileg illetékes oktatási szervnek jóvá kellett hagynia. Ezért előírnyozták, hogy a kisebbségi iskolákban/osztályokban a kérdéses köztársaság hivatalos nyelvét hetente három órában tanítani kell az általános iskola harmadik osztályától kezdve. Mivel nem volt elegendő kisebbségi tanár, külföldi tanárok is taníthattak az iskolákban. (Bizonyos létszámban egészen 1951-ig foglalkoztattak ilyeneket.) Előírták továbbá, hogy a kisebbségi iskolákban az adminisztráció az oktatás nyelvén történik, de az iskolai vezetéssel folytatott levelezésben az adott köztársaság nyelvét fogják használni. A bizonyítványokat két nyelven állítják ki, a tankönyveket pedig csak szükség esetén importálják, az Oktatási Minisztérium jóváhagyásával. Ezen iskolák munkaprogramjába külön beépítették az adott kisebbség anyanyelvi, földrajzi és történelmi tantervét. Ugyanakkor az adott nemzetiséghez tartozók történelmének csak a fontosabb momentumait kellett tanulmányozni, miközben Jugoszlávia történelmére kellett összpontosítani.²² Habár ezeket az előírásokat ideiglenesnek szánták, az 1959-es oktatási törvény elfogadásáig nagyrészt hatályban maradtak.

A kisebbségi oktatás alapelveinek keretei között a nemzeti kisebbségek iskolái a második világháború végétől az 1960-as évek elejéig három szervezeti szakaszon mentek keresztül. Az elsőben (1945–1947/48) az Ideiglenes Oktatási Tanács irányelveiben leírtak szerint folyt az oktatás. A másodikban (1947/48–1953/54) külön kisebbségi iskolák működtek, majd később területi alapon egyesítették ezeket a többi nemzet iskoláival (1953/54–1961). A

²⁰ Petrović Todosijević: *Otećemo svetlost*, 139–157.

²¹ Az 1910-es népszámlálás szerint a hat évesnél idősebb magyarok 79,2%-a volt írástudó. Csak a németek körében volt magasabb (82,2%) az írni-olvasni tudók aránya. Katus, László: *Die Magyaren*. In: Wandruszka, Adam – Urbanitsch, Peter (Hrsg.): *Die Habsburgermonarchie, 1848–1918*. III. Die Völker des Reiches. Wien, 1980. 484.

²² Razvoj i problemi manjinskih škola u Jugoslaviji 1945-1956. godine, [1956.], Arhiv Jugoslavije (a továbbiakban: AJ), 507, XVIII-k.6/1–24.; Problem škola nacionalnih manjina i reforma škole, jun 1956, AJ, 507, XVIII-k.6/1–24.; Koča Jončić: *Nacionalne manjine u Jugoslaviji*. Beograd, 1962. 51.

Vajdaságban hosszabb ideig fennmaradt az iskolák nyelvi szétválasztása, mint Szerbia másik többnemzetiségű területén, Koszovó és Metohijában. Az iskolák területi összeolvasztását a „testvériség és egység” kialakításának vágya magyarázta: elvárták, hogy a különféle nemzetiségű tanulók találkozzanak, és a vakáció, illetve az iskolán kívüli tevékenységek során is barátkozzanak egymással. Ugyanezt a tanároktól is elvárták, és (nem jelentéktelen) érveket fogalmaztak meg az anyagi források és az oktatási segédanyagok jobb felhasználására. Fontos érv volt a jobb nyelvtanulás (különösen a kisebbségek esetében), mivel akkorra már felismerték, hogy sokan anélkül fejezték be az iskolát, hogy a köztársaság nyelvét megfelelő mértékben elsajátították volna, ami megnehezítette számukra a továbbtanulást és a foglalkoztatásukat.²³ Az 1959/60-as tanévben három vajdasági iskolában kísérleti jelleggel kéttan nyelvű (szerb–magyar) osztályok indultak, hogy megvizsgálják a fenti elv gyakorlati alkalmazásának lehetőségeit, ami nemcsak a kisebbségek számára tenné lehetővé a köztársaság hivatalos nyelvének megfelelő elsajátítását, hanem a többséghez tartozók számára is a környezetükben élő legjelentősebb kisebbség nyelvének megtanulását.²⁴ Noha az első kísérletek kedvező eredményekkel jártak,²⁵ az elképzelés a vizsgált időszak végéig több objektív nehézség miatt nem vált általánossá: a kétnyelvű tanításhoz olyan tanárookra volt ugyanis szükség, akik mindkét nyelven folyékonyan beszélnek, és olyan hallgatókra, akik már az iskola megkezdése előtt értették a másik nyelvet, nem beszélve a speciális tankönyvekről és a szülők beleegyezéséről.²⁶

Amennyiben a nemzeti kisebbségek a magyarokhoz hasonlóan több tagköztársaság területén éltek, az 1950/51-ös tanévtől kezdve az egyes köztársasági iskolai tantervek eltértek egymástól,²⁷ vagyis az egyik köztársaság tankönyveit nem használhatták egy másikban. Ez nehézséget jelentett a horvátországi és különösen a Szlovéniában élő magyarok számára: a helyi hatóságok a kis számú tanuló miatt nem finanszírozták a tankönyvek kiadását, már csak azért sem, mert a számszerűen nagy nemzeti kisebbségek (albánok, magyarok) számára a kisebbségi tankönyvek lefordítása vagy átdolgozása a kisebb körzetek esetén sokkal többbe került, mint az egyes köztársaságok többségi nemzeteinek tankönyvei.²⁸ A horvátországi és

²³ Informacija o nekim organizacionim i pedagoškim problemima škola organizovanih na principu teritorijalnosti, 27. X 1961, AJ, 507, XVIII-k. 2/1–16.; Pregled nekih nedovoljno objašnjenih društveno-političkih pitanja o specifičnosti nastavnih programa i pedagoškog rada u školama za pripadnike nacionalnih manjina, [1958?], AJ, 318, 43/58.

²⁴ O nekim pitanjima dvojezične nastave, nastavnih planova i udžbenika na područjima nastanjenim nacionalnim manjinama, 1961, AJ, 507, XVIII, k. 2/1–16.; Rezultati jednogodišnjeg proučavanja dvojezične nastave u eksperimentalnim dvojezičnim odeljenjima osnovnih škola u Vojvodini, Novi Sad, septembar 1960, AJ, 507, XVIII-k. 7/1–36.

²⁵ Ezen osztályok sikerességét átlagon felülnek értékelték, ám kérdéses, hogy ezt a kétnyelvű oktatásnak vagy a tanárok és a hallgatók jobb felkészültségének kell-e tulajdonítani.

²⁶ A kísérleti osztályok megnyitáskor Szabadkán tapasztalták, hogy (megfelelő „politikai felkészítéssel”) a munkásosztálybeli szülők örömmel írták gyermekeiket kétnyelvű osztályokba, míg a hivatalnok családok ellenállást tanúsítottak. (Zapisnik sa sednice Komisije za nacionalne manjine Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije, 23. III 1960, AJ, 507, XVIII-k. 9/1–36.) Feltételezem, hogy a munkások (gyakran magyarok) fontosnak érezték, hogy gyermekeik más nyelveket és a hivatalos nyelvet is elsajátítsák, míg a hivatalnokok (valószínűleg leginkább szerbek) valószínűleg nem érezték szükségesnek, hogy gyermekeik megtanulják a kisebbségi nyelvet.

²⁷ Janoš, Gabor: Materijal o školstvu nacionalnih manjina u našoj zemlji. Novi Sad, 18. III 1957, AJ, 507, XVIII-6/1–24.

²⁸ A kisebbségi tankönyvek átlagosan 20–25%-kal drágábbak voltak, mint a délszláv nyelvű tankönyvek. Jončić, Koča: Problemi prosvete i školstva kod nacionalnih manjina, [1957.], AJ, 507, XVIII-k. 6/1–24.

különösen a Szlovéniában élő magyarok számára az is problémát jelentett, hogy a köztársaság területén élő kis számú magyar népesség miatt túl kevés volt a megfelelő tanárjelölt. Másrésről a helyi nyelvjárások és a köztársaság hivatalos nyelvének különbségei miatt a vajdasági magyar tanárok nehezen illeszkedtek be a horvátországi és különösen a szlovéniai magyar közösségekbe.²⁹

Azok a problémák, amelyeket az oktatási hatóságok a második világháború utáni első években a magyar nyelvű órák szervezésében tapasztaltak, részben az ország valamennyi iskoláját, részben csak a kisebbségi nyelvű iskolákat, illetve részben kifejezetten a magyar nyelvű iskolákat jellemezték. Az első években a magyar osztályok számára nem készült külön tanterv és program, a Vajdaságban pedig a szerb osztályok programjai alapján dolgoztak. Az iskolaigazgatók szerint elsősorban az jelentett problémát, hogy a legtöbb magyar tanár szerb főiskolán vagy tanítóképzőn végzett, tehát nem voltak kielégítő magyar nyelvű irodalmi ismereteik. A magyar nyelv megtanulásához hiányoztak a legalapvetőbb tankönyvek (nyelvtan, helyesírás, irodalomtörténet), ezért a hallgatók szóban és írásban is rosszul fejezték ki magukat. Maguk a tanárok sem sokat olvastak, bár nem világos, hogy ez a korábbi gyakorlat következménye volt-e, vagy abból következett, hogy a könyvtárak kevés magyar nyelvű könyvvel rendelkeztek. Még az általános iskola első osztályára vonatkozó tankönyvek is hiányoztak, így a tanárok újságcikkekéből is tanítottak, ezek azonban túl nehézkes stílusban íródtak, és érthetetlennek bizonyultak az általános iskolás tanulók számára, továbbá tele voltak stílári és nyelvtani hibákkal.³⁰ 1954-ig a jugoszláv irodalom történetéhez hasonlóan a nemzeti irodalom történetét részletesen tanították, a hangsúlyt azonban a hazai (jugoszláv) irodalom történetére helyezték, nem pedig a szóban forgó kisebbség irodalmára.³¹ Ugyanakkor felismerték, hogy a magyar kisebbségi irodalom minősége a jugoszláv átlag alatt maradt, ezért azt javasolták, hogy jugoszláv munkákat dolgozzanak fel.³² A korabeli uralkodó vélemény szerint helytelen volt más országok történelmét és irodalmát tanulmányozni, mivel a nemzeti kisebbségeket történelmileg, földrajzilag, kulturálisan és gazdaságilag összekapcsoltnak tekintették a jugoszláv államalkotó népekkel.³³

A tananyag legunalmasabb részét a szerb nyelv tanítása jelentette, mivel mereven ragaszkodtak a nyelvtan és a definíciók elsajátításához. Öt év elteltével új tantervet készítettek a szerb nyelv oktatására: közvetlen módszert alkalmaztak, és figyelmet fordítottak a beszélt nyelv tanulására,³⁴ de még ez is kevésnek bizonyult, így a többségi nyelv tanulása a tanulmányban tárgyalt időszak végéig problémát jelentett.

A kisebbségi nyelveken történő oktatás legfőbb pontja az oktatási hatóságok szerint a történelem tanítása volt. A tanfelügyelők a legnagyobb figyelmet arra fordították, hogy biztosítsák, hogy a „történelmi materializmus” elveivel összhangban tanítsák azt. A tárgy

²⁹ Problemi manjinskih škola, 1960, AJ, 507, XVIII-k. 7/1–36.

³⁰ Izveštaj o radu manjinskih škola na teritoriji Autonomne Pokrajine Vojvodine, [1950?], AJ, 315, 3/11.

³¹ Razvoj i problemi manjinskih škola u Jugoslaviji 1945-1956. godine, [1956.], AJ, 507, XVIII-k. 6/1–24.

³² Problem škola nacionalnih manjina i reforma škole, jun 1956, AJ, 507, XVIII-k. 6/1–24.

³³ Jončić, Koča: Problemi prosvete i školstva kod nacionalnih manjina, [1957.], AJ, 507, XVIII-k. 6/1–24.; Stenografske beleške o diskusiji Komisije za škole nacionalnih manjina, Sremski Karlovci, 5-6. IV 1957, AJ, 507, XVIII-k. 6/1–24.

³⁴ Izveštaj o radu manjinskih škola na teritoriji Autonomne Pokrajine Vojvodine, [1945-1950], AJ, 315, 3/11.; Pregled nekih nedovoljno objašnjenih društveno-političkih pitanja o specifičnostima nastavnih programa i pedagoškog rada u školama za pripadnike nacionalnih manjina, [1958?], AJ, 318, 43/58.

tanulmányozásának érzelmileg be kellett volna vonnia a hallgatókat, és az osztályharcban a „jó oldalra” kellett volna állniuk. A tanfelügyelők ezzel szemben arra panaszkodtak, hogy a történelem tanítása hideg és személytelen volt.³⁵ 1953-ig a történelem tanítását a kisebbségi iskolákban azért bírálták, mert túlságosan is az anyaország történelmére fókuszáltak, és a délszláv történelem vonatkozó epizódjait csak ezzel párhuzamosan tanították. A tanárokat ekkor még alig készítették fel arra, hogy a történelmi materializmus szellemében tanítsanak. 1953-ban Szabadkán tanfolyamot tartottak a történelemtanárok számára, amelyben kidolgozták a magyar történelem értelmezésének helyes módját. Új tantervet javasoltak a kisebbségi iskolák számára is, amely abból indult ki, hogy a kisebbség történetét a jugoszláv történelmi keretbe ágyazva kell tanítani, csak talán egy kicsit részletesebben. A hangsúlyt a népfelszabadító harc történetére és a nemzeti kisebbségek abban való részvételére kellett helyezni.³⁶ A történelemoktatás szerepét abban látták, hogy a kisebbségi tanulók kilépjenek a nemzeti elszigeteltségből, párhuzamosan tanulmányozzák saját és a jugoszláv nemzet történetét, megszabaduljanak a nemzeti romantikától, és a történelemoktatás révén erősítsék a patriotizmust, a békét és a népek közti kölcsönös tiszteletet.³⁷ Ez a jövőkép a szocialista transznacionális Jugoszlávia fogalmából táplálkozott, amely magában foglalta a nemzeti kisebbségeket is. Ez azt is feltételezte, hogy a nemzeti kérdés megoldódott, vagy ha nem, akkor hamarosan meg fog oldódni.³⁸ A kisebbségi történelem és irodalom oktatásának csökkentése azonban hallgatólagosan inkább annak beismeréseként értelmezhető, hogy e cél elérésétől még messze jártak. A nemzeti kérdés és ebben az összefüggésben a nemzeti kisebbségek problémái felé irányult fokozott figyelem az 1950-es évek második felében azt bizonyítja, hogy a jugoszláv kommunisták jó szándékuk ellenére a tantervek terén sem tudták megoldani a nemzeti kérdést és egyensúlyt teremteni az általános (jugoszláv) és a speciális (nemzeti) között.³⁹ Azt, hogy milyen nehéz volt megtalálni a nemzeti kisebbségek története tanításának megfelelő módját és terjedelmét, jól mutatja, hogy Koszovó és Metohijában, valamint Macedóniában az albán és török nemzetiség történelmét 1950/51-től egyáltalán nem is tanították.⁴⁰

A jugoszláviai iskolák többsége⁴¹ és egyben a magyar nyelvű iskolák nagy fájdalma az volt, hogy az osztályokban túl sok diák tanult.⁴² A nagy létszámú osztályok okát a gyermekek számának abszolút növekedésében, valamint az iskolába járó gyermekek számának állandó

³⁵ Izveštaj o radu manjinskih škola na teritoriji Autonomne pokrajine Vojvodine, [1950?], AJ, 315, 3/11.

³⁶ Problem škola nacionalnih manjina i reforma škole, jun 1956, AJ, 507, XVIII-k. 6/1–24.

³⁷ Problem škola nacionalnih manjina i reforma škole, jun 1956, AJ, 507, XVIII-k. 6/1–24.; Komisija za nacionalne manjine Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije, Problemi prosvete i školstva kod nacionalnih manjina, Beograd, jul 1957, AJ, 507, XVIII-k. 6/1–24.; Načrt programa iz istorije za osnovne škole sa mađarskim nastavnim jezikom, [1958.], AJ, 318, 24/32.

³⁸ Zundhausen, Holm: *Istorija Srbije od 19. do 21. veka*. Beograd, 2008. 398.

³⁹ Ezzel összefüggésben létrehozták a Jugoszláv Kommunista Szövetsége Központi Bizottsága Nemzetiségi Kisebbségi Bizottságát, mivel arra a következtetésre jutottak, hogy a hatalom csúcán nem tudnak eleget a nemzeti kisebbségekről. Stenografske beleške sa sastanka Komisije za nacionalne manjine Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije, Beograd, 20. III 1957, AJ, 507-XVIII-k.1/1–22.

⁴⁰ Janoš, Gabor: Materijal o školstvu nacionalnih manjina u našoj zemlji, Novi Sad, 18.III 1957, AJ, 507, XVIII-6/1–24.

⁴¹ Petrović Todosijević: *Otečemo svetlost*, 142–146.

⁴² Izveštaj o radu manjinskih škola na teritoriji Autonomne pokrajine Vojvodine, [1950?], AJ, 315, 3/11.

növekedésében kereshetjük. A háború utáni nehéz körülmények között az iskolaépítés nem tudott lépést tartani a diákok számának növekedésével. A vajdasági iskolák 74,8%-a 1918 előtt épült, a tartományban az iskolaépületeknek csupán 6,1%-át építették 1945 és 1951 között. Nyilvánvaló, hogy sok épület rossz állapotban volt, és nagyon rosszul voltak felszerelvek.⁴³

Minden nehézség ellenére az 1950-es évek második felére már jelentős eredményeket értek el a nemzeti kisebbségek oktatásának megszervezésében. 1945-ben a Vajdaságban a magyar nyelvű órákon 753 osztályban 33 484 gyermek tanult. Három magyar oktatási nyelvű középiskola is megkezdte munkáját.⁴⁴ Az anyanyelvükön tanuló magyar diákok számának növekedése az alábbi táblázatban látható:⁴⁵

általános iskola		középiskola		tanítóképző	
1938/39.	1954/55.	1938/39.	1954/55.	1938/39.	1954/55.
27 915	34 154	337	16 527	82	457

A második világháború előtti helyzethez képest elért haladást az iskolák, osztályok és tanárok számának növekedése tükrözi, amelyet az 1954/55-ös tanévre vonatkoztatva az alábbi táblázat mutat:⁴⁶

általános iskola			középiskola			tanítóképző		
iskola	osztály	tanár	iskola	osztály	tanár	iskola	osztály	tanár
271	1008	891	75	489	791	2	17	35

A háború utáni években az oktatási hatóságok szemszögéből hátrányosnak számított, hogy a magyar tanárok közül sokan nem ismerték kellően a szerb nyelvet, így nem tudtak részt venni a továbbképzéseken (ami nagyon fontos volt abban az időben, amikor a hatalom nagyra értékelte a társadalmi elkötelezettséget), és nem tudták figyelemmel kísérni a szerb nyelvű pedagógiai irodalmat. Hiányzott a magyar nyelvű ideológia és szakirodalom fejlesztése is. Ezen túlmenően a magyar oktatókat három csoportra osztották: azokra, akik 1918 előtt, azokra, akik 1941-ig és azokra, akik 1941 után diplomáztak. Az első csoportba tartozó tanárokat konzervatívnak bélyegezték, és még akkor is, amikor az új követelményeknek megfelelően próbáltak dolgozni, eredményüket gyengének ítélték. Az iskolai és az iskolán kívüli oktatási problémák megoldásában inkompetensnek és függetlennek, valamint irredentának és az egyház befolyása alatt álló embereknek tekintették őket. Az 1918 után és különösen az 1929 után diplomázó generációkat munkájukban jártasnak és az új (szocialista) valóság támogatóinak értékelték. Sajnos a dokumentum, amelyben ezeket az osztályokat bemutatták, hirtelen megszakad, így nem ismerhetjük meg a harmadik csoport tanáraitól alkotott véleményt, de feltételezem, hogy ez volt a legkedvezőbb.⁴⁷ Másrészt a szovjet–jugoszláv

⁴³ Petrović Todosijević: *Otećemo svetlost*, 139–140.

⁴⁴ Kasaš: *Mađari*, 199.

⁴⁵ Razvoj i problemi manjinskih škola u Jugoslaviji 1945-1956. godine, [1956.], AJ, 507, XVIII-k. 6/1–24.

⁴⁶ Razvoj i problemi manjinskih škola u Jugoslaviji 1945-1956. godine, [1956.], AJ, 507, XVIII-k. 6/1–24.

⁴⁷ Izveštaj o radu manjinskih škola na teritoriji Autonomne pokrajine Vojvodine, [1950?], AJ, 315, 3/11. Egy másik, 1950 áprilisában készült irat szerint az idősebb magyar nemzetiségű tanárokat ideológiai és szakmai szempontból egyaránt gyengének ítélték, akik munkájukban is gyenge eredményeket értek el. (Iz materijala ekipe koja je obilazila Autonomnu Pokrajinu Vojvodinu, april 1950,

konfliktusban a magyar tanárok támogatták legkevésbé a Tájékoztató Iroda álláspontját, mert – a Szerbiai Kommunisták Szövetsége Központi Bizottságának Nemzetiségi Kisebbségi Bizottsága értelmezése szerint – ők voltak a „leginkább marxista képzettségűek”.⁴⁸

Az ötvenes évek elején a Vajdaságban még mindig voltak olyan magyar tanárok, akik a második világháború előtt is tanítottak, vagy a háború alatt érkeztek a tartomány területére⁴⁹ (és így megbízhatatlannak számítottak az új rendszer szemében). A tanárok száma a növekedés ellenére (a többi jugoszláv nemzetiséghez hasonlóan) nem tudott lépést tartani a tanulók és az iskolák számának növekedésével, és a magyar nemzetiségű tanárok aránya az 1950-es évek végén, a kisebbségi oktatók kiképzésére irányuló kormányzati erőfeszítések tizenöt éve után még mindig elmaradt a magyarság vajdasági népességen belüli részarányától.⁵⁰ Így 1957-ben 320 magyar nemzetiségű tanár hiányzott. A helyzeten tovább rottott, hogy körülbelül kétszáz alkalmazásban álló tanár csak öt hónappal korábban szerzett tanári diplomát.⁵¹ A tanárok nem kellő képesítési struktúrája nemcsak a magyarokra volt jellemző, hanem általános problémát jelentett, ami a többi nemzetiség körében még inkább

AJ, VIII, II/8 [1–84] [k. 29].) Egy 1953. évi irat szerint a Becsei járás 97 magyar tanítója közül 70 rendszeresen járt templomba, ami a kommunista hatalom szemében nagyon nemkívánatos volt. Politička situacija među mađarskom nacionalnom manjinom u 1952. godini i danas, [1953.], AJ, 142, 101/452.

⁴⁸ Komisija za nacionalne manjine Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije, Problemi prosvete i školstva nacionalnih manjina, Beograd, jul 1957, AJ, 507, XVIII-k. 6/1–24. A magyar nemzetiségű tanárok körében a Tájékoztató Iroda alacsony támogatottságának fő oka valószínűleg az volt, hogy a magyarok kevésbé érdeklődtek a politika iránt, és kevésbé voltak politikailag elkötelezettek, valamint sem Jugoszláviában, sem pedig Magyarországon nem szimpatizáltak a kommunista rezsimmel. A Tájékoztató Iroda 1948-as határozatának kiadása és 1955 között 2087 délszláv és 1812 nemzetiségi emigrált Jugoszláviából, közülük 252 magyar volt. Az UDB értékelése szerint a kisebbségek „soviniszta motiváltsággal” menekültek külföldre. (Informbirovska emigracija u periodu od 1948–1955. godine, Hrvatski državni arhiv [a továbbiakban: HDA], 1561, SDS RSUP SRH, đifra 1, 10/2.) Az Albániába emigráló személyekre vonatkozó adatok alapján azonban úgy tűnik, hogy jelentős számban személyes vagy családi okokból, a törvényekkel adódó konfliktusból, a katonai szolgálat elkerülése céljából emigráltak, és nem nemzeti vagy politikai hovatartozás miatt (Up. Jugoslovenska informbirovska emigracija u Albaniji, II deo, Beograd, maj 1955, HDA, 1561, SDS RSUP SRH, šifra 1, 10/20.) 1948 és 1961 között 246 magyart elítéltek el a Tájékoztató Iroda támogatásának vádjával, ami az elítéltek 1,51%-a volt, miközben a magyarok aránya a teljes népességben 3,14% volt. (Jovanović, Miroslav – Timofejev, Aleksej: *Spisak lica osuđivanih zbog Informbiroa 1948–1961: skica za statističku analizu*. In: Mihajlović, Dragoslav – Jovanović, Miroslav – Miloradović, Goran – Timofejev, Aleksej (ur.): *Zatočnici Golog Otoka*. Registar lica osuđivanih zbog Informbiroa. Dokumenti Uprave državne bezbednosti FNRJ. Beograd, 2016. 39.) Másrészt a kisebbségek problémájával foglalkozó néhány politikus észrevette, hogy Magyarország 1948 és 1953 között nem alkalmazta a revizionista és irredentista szlogeneket Jugoszláviával szemben. (Stenografske beleške sa sastanka Komisije za nacionalne manjine Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije, 13. X 1958, AJ, 507, XVIII-k. 1/1–22.)

⁴⁹ Iz materijala ekipe koja je obilazila Autonomnu Pokrajinu Vojvodinu, april 1950, AJ, VIII, II/8 (1–84) (k. 29).

⁵⁰ A magyar nemzetiségű tanárok az összes tanár 19,7%-át tették ki, a tartomány népességének magyar részaránya pedig 26% volt. Nacionalne manjine u Autonomnoj Pokrajini Vojvodini (osnovni podaci) [s.a.], AJ, 507, XVIII-k. 11/1–34.

⁵¹ Koča Jončić: Problemi prosvete i školstva kod nacionalnih manjina, [1957.], AJ, 507, XVIII-k. 6/1–24. Négy évvel később mintegy 250 magyar nemzetiségű tanár még mindig csak három-tizenkét hónapos tanárképző kurzust végzett. Obrazovanje i stručno usavršavanje nastavnika škola nacionalnih manjina, Beograd, 27. X 1961, AJ, 507, XVIII-k. 7/1–36.

jelentkezett.⁵² A nyelvi és nemzeti akadályok lehetetlenné tették, hogy valamennyi magyar nemzetiségű tanár egy helyen tanuljon.⁵³ 1945 és 1958 között 1250 magyar tanárt oktattak Szerbiában (ahol a legtöbb magyar diák tanult) a tanárképzőkön, míg 482 magyar középiskolai végzettséget szerzett.⁵⁴ A magasabban képzett tanárok számának növekedése ellenére az 1960-as évek elején még mindig hiányoztak a szaktanárok, ami veszélyeztette a minőségi oktatást a nyolcosztályos iskolákban,⁵⁵ amelyet fokozatosan vezettek be a második világháború után (hivatalosan 1958-ban).⁵⁶ Az 1960-as évek elején a magyar tanárokat Szabadka, Zombor, Újvidék tanárképző iskoláiban, valamint Eszéken és Muraszombaton képezték, az anyanyelv és irodalom leendő tanárai az újvidéki Filozófiai Kar magyar nyelvi tanszékén tanultak.⁵⁷

Az Újvidéki Filozófiai Kart 1954-ben alapították. A bevezetni kívántak között találjuk a magyar nyelv és irodalom szakot is, elsősorban a jövőbeli tanárok képzése céljából. A személyzet hiánya azonban az 1959/60-os tanévig késleltette a tanítás megkezdését.⁵⁸ A tanszék órát 1959-ben indították, az első évben nyolc, a második évben pedig tizenkettő nappalis hallgatóval.⁵⁹ Az első előadó Sinkó Ervin zágrábi író volt. A tervek szerint a középiskolák magyar nyelvű tanárait, könyvtárosokat, újságírókat, szerkesztőket, drámaírókat és tudományos munkatársakat képezték. A tervek között szerepelt, hogy szerb–magyar szótárt állítanak össze, dialektológiai kutatást végeznek, együttműködnek a Vajdasági Múzeummal a néprajzi és zenei anyag gyűjtésében, valamint segítik az oktatásfejlesztő intézetet az iskolák ellenőrzésében és szemináriumok szervezésében. A magyar nyelv és irodalom tagozat működésének megkezdését nehezítette, hogy nem voltak irodalomtörténeti előadók, tanársegédek, lektorok és könyvtárosok. Másrészt a tanszék sikeres könyvcserét szervezett a Magyar Tudományos Akadémiával.⁶⁰ A magyar nyelv és irodalom tanszék hiányzó munkatársainak képzése

⁵² A 915 albán általános iskolai tanár közül csak 116 rendelkezett képesítéssel, a 806 középiskolai tanár közül pedig csak 314 volt képesített. Uo.

⁵³ Az ötvenes években sok szlovéniai magyar nemzetiségű tanár a szabadkai tanítóképzőn tanult, ahol nem tanultak szlovénul. Másrészt a szlovéniai tanárképzőn végzett magyar tanárok nem beszéltek elég jól a magyar nyelvet. Stenografske beleške diskusije Komisije za škole nacionalnih manjina, Sremski Karlovci, 5–6. IV 1957, AJ, 507, XVIII-k. 6/1–24.)

⁵⁴ Jončić: *Nacionalne manjine*, 78–79. Egy 1958-os dokumentum szerint addigra 1033 magyar tanult a vajdasági tanítóképzőkön és 247 a tanárképzőn. (Osnovne karakteristike ostvarenih rezultata kulturno-prosvetnog života i rada nacionalnih manjina u Narodnoj Republici Srbiji, 1958, AJ, XVIII-k. 9/1–36.) Jončić adatai részben statisztikai okokból, részben azért térhetnek el, mert az egész országra vonatkoznak.

⁵⁵ Stenografske beleške sa sednice Saveta za prosvetna pitanja nacionalnih manjina, Beograd, 16. XI 1961, AJ, 507, XVIII-k. 2/1–16.

⁵⁶ Petrović Todosijević: *Otećemo svetlost*, 11. A nyolcosztályos általános iskolát Jugoszláviában hivatalosan az állami iskolákról szóló 1929. decemberi törvény vezette be, ám ezt csak néhány helyen hajtották végre. Uo. 30–31., 91–94.

⁵⁷ *Obrazovanje i stručno usavršavanje nastavnika u školama nacionalnih manjina*, Beograd 27. X 1961, AJ, 507, XVIII-k. 2/1–16.; Bajić, Đorđe: *Škole i školski sistem*. In: *Vojvodina 1944–1954*. Novi Sad, 1954. 326.

⁵⁸ Popov, Čedomir: *Filozofski fakultet u Novom Sadu u sastavu Beogradskog univerziteta 1954–1960. godine*. In: *Univerzitet u Beogradu 1838–1988. Zbornik radova*. Beograd, 1988. 374., 376.; Bondžić, Dragomir: *Univerzitet u socijalizmu. Visoko školstvo u Srbiji 1950–1960*. Beograd, 2010. 158.

⁵⁹ A diákok között szerbek is voltak.

⁶⁰ Informacije o stanju na katedri za mađarski jezik na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, [1959.], AJ, XVIII-k. 7/1–36.

céljából 1961-ben nyolc ösztöndíjast terveztek Budapestre küldeni. A magyar hatóságok azonban a tervezett ösztöndíjasok egyikének sem adtak vízumot. A jugoszlávok érdeke ugyanakkor az volt, hogy a jugoszláviai magyarok az országban tanuljanak, és ne jelentkezzenek budapesti képzésre.⁶¹ Ennek okát minden bizonnyal a két ország között fennálló politikai és ideológiai ellentétben kereshetjük, amely a tudományos területre is áterjedt: Jugoszláviában a magyarországi, a romániai és a göttingeni hungarológiai tanszékeket irodalomtörténeti szempontból dogmatikusnak tekintették, míg saját újvidéki egyetemüket a leginkább haladó szelleműnek.⁶²

A magyar nemzeti kisebbséghez tartozók nem csak a magyar nyelvet és irodalmat tanulták. Éppen ellenkezőleg, legtöbbjük az ország más karain, főleg Belgrádban és Zágrádban tanult. Ez a kommunista hatalom azon vágyát tükrözte, hogy magasan képzett kisebbségi kádereket képezzenek a gazdaság és az államigazgatás területén, ezáltal elérjék a teljes nemzeti egyenlőséget, és valamennyi etnikai csoportot integrálják az öngazgató szocializmus rendszerébe. Másrészt a magyarok, miután politikai okokból nem tanulhattak magyarországi felsőfokú intézményekben, már a két világháború közti időszakban is a jugoszláv egyetemeken folytatták tanulmányaikat.⁶³ A jugoszláv oktatáspolitikában az áttörést a nemzeti kisebbségek felé az is jelezte, hogy a második világháború után az államtól, a községtől vagy a vállalatoktól kapott ösztöndíjaknak köszönhetően a kisebbségek nagy része tanulhatott középiskolában. Ennek ellenére a nemzeti kisebbségek a tárgyalt időszak végére is alulreprezentáltak maradtak az ösztöndíjasok körében.⁶⁴ Ez több okból alakult így. Mindenekelőtt az ösztöndíjakat olyan hatóságok (állami, községi) ítélték oda, amelyekben a kisebbségek tagjai olykor alulreprezentáltak voltak⁶⁵ – a vezető körökkel szembeni bizalmatlanság vagy az önálló szerepvállalás hiánya miatt.⁶⁶ Egy másik okot az jelentett, hogy nem volt elegendő olyan középiskolai végzettségű személy, aki az anyanyelvén kívül más nyelven is képes lett volna tanulni. Alulreprezentáltságukat az ösztöndíjasok körében szintén befolyásolhatta az, hogy a kisebbségek tagjai nem mutattak kellő érdeklődést az olyan tantárgyak tanulása iránt, amelyekre ösztöndíjakat osztottak.⁶⁷ A hatóságok sem voltak elégedettek az ösztöndíjasok

⁶¹ Stenografske beleške sa sastanka Komisije za nacionalne manjine Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije, Beograd, 24. II 1960, AJ, 507, XVIII-k. 1/1–22.; O kulturno-prosvetnim pitanjima nacionalnih manjina, 11. III 1960, AJ, 507, XVIII-k. 2/1–16.

⁶² Stenografske beleške sa sastanka Komisije za nacionalne manjine Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije, Beograd, 24. II 1960, AJ, 507, XVIII-k. 1/1–22.

⁶³ Az 1930-as években átlagosan körülbelül 350 magyar tanult a jugoszláv egyetemeken. (Dimić, Ljubodrag: *Kulturna politika Kraljevine Jugoslavije, III. Politika i stvaralaštvo*. Beograd, 1997. 81., 306.; Janjetović: *Deca careva*, 241–242.) Belgrádban és Zágrádban saját szövetségeik is voltak (Mesaroš: *Madari*, 374., 380.), és a két világháború között körülbelül ötszázan diplomáztak. (Sajti: *Hungarians*, 154.)

⁶⁴ Az 1958/59. tanévben a Vajdaságban az ösztöndíjas középiskolások és diákok 18,6%-át tették ki a nemzeti kisebbségekhez tartozók, míg a tartomány teljes népességének 38,2%-át alkották. O kulturno-prosvetnim pitanjima nacionalnih manjina, 11.III [1960?], AJ, 507, XVIII-k. 2/1–16.

⁶⁵ Osnovne karakteristike ostvarenih rezultata kulturno-prosvetnog života i rada nacionalnih manjina u NR Srbiji, [1958.], AJ, 507, XVIII-k. 9/1–36; [Bez naslova, 1959.], AJ, 507, XVIII-k. 3/1–36; Aktuelni problemi nacionalnih manjina u Srbiji, [Beograd, 25. III 1959.], AJ, 507, XVIII-k. 3/1–36.

⁶⁶ A Jugoszláv Kommunista Szövetségében aránytalanul kevés magyar volt, és a JKSZ magyar tagjainak társadalomszerkezete sem felelt meg a magyar nemzeti kisebbség társadalmi struktúrájának. Izveštaj o nacionalnim manjinama u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji, 14. X 1958, AJ, 507, III/82 (1–2).

⁶⁷ Az 1950-es évek második felében észlelték, hogy a kisebbségek kevésbé hallgatnak jogot és közgazdaságtant, pedig ezek a témák különösen fontosnak számítottak az államigazgatási és a gazdasági

társadalmi összetételével – túl sok paraszt és túl kevés munkás volt közöttük. A belgrádi, a zágrábi és a szarajevói magyar hallgatók társadalomszerkezetét is nagyon kedvezőtlennek ítélték (kulák–kispolgár): az illetékes hatóságok szerint a jugoszlávellenes és szocializmus ellenes nézeteikkel elkülönültek a többi hallgatótól. Ennek eredményeként 1958-ban egyesületüket mindhárom egyetemi városban feloszlatták.⁶⁸ Ez azt is mutatja, hogy nehézségekbe ütközött egy új, szocialista nemzeti kisebbségi elit létrehozása.

Noha nem állnak rendelkezésre teljes adatok, az alábbiak némiképp szemléltetik a magyar hallgatók számát. A belgrádi egyetemre beiratkozott magyar hallgatók száma a háború utáni első tíz évben az alábbiak szerint alakult: 1945/46: 48; 1946/47: 161; 1947/48: 323; 1948/49: 680; 1949/50: 670; 1950/51: 811; 1951/52: 596; 1952/53: 636; 1953/54: 659; 1954/55: 795.⁶⁹ Sajnos a hallgatók számában megmutatkozó eltérések okai nem ismertek. 1959-ben 106 vajdasági magyar tanult ösztöndíjjal, miközben a tartomány összes ösztöndíjasa 718 volt. A legtöbb ösztöndíjas a műszaki (8), a gépészmérnöki (6), a filozófiai (9), a természettudományi és matematikai (7), a jogi (14), a közgazdaságtani karon (9), a tanítóképző (14) és a tanárképző főiskolán (18) tanult.⁷⁰ Hasonló képet mutatnak az 1957-es ösztöndíjasokra vonatkozó adatok. Abban az évben 137 vajdasági magyar kapott ösztöndíjait, ebből 13 az orvostudományi, 11 a mezőgazdasági, 8 a műszaki, 9 a bölcsészettudományi, 7 a természettudományi és matematikai, 14 a jogi, 9 a közgazdaságtani karon, 9 a tanárképző, 12 a tanítóképző főiskolán és 5 nevelőintézetben tanult.⁷¹ Az ösztöndíjasok egynegyede és egyharmada tehát a pedagógiai szakmát választotta – ami minden bizonnyal összefüggésben állt azzal, hogy a többi kartól eltérően az adott iskolákban magyar nyelven tanítottak.

Az iskolahelyiségek és az oktatók mellett az oktatás fejlesztésének harmadik szükséges infrastruktúrális elemét a tankönyvek jelentik. Az első kettőhöz hasonlóan a második világháború végén Jugoszlávia egészében rossz volt a helyzet. Miközben a háború alatt sok iskola megsemmisült vagy megsemmisítették, és néhány tanárt megöltek, a tankönyvekkel kapcsolatban más problémák merültek fel: túl kevés volt belőlük, és a meglévőket nem igazították a tantervekhez s – ami még fontosabb – a kormány új ideológiai irányultságához. A papírhiányon túl megfelelő tankönyvírókat is találni kellett. Ez utóbbi különösen nehéz volt a kisebbségi tankönyvek vonatkozásában, mivel a lehetséges szerzők köre lényegesen szűkebb volt, mint a délszláv nyelvű iskolai tankönyvek esetében. Szinte minden jugoszláviai magyar tankönyvet a Vajdaságban nyomtattak. A Vajdaság Autonóm Tartomány Oktatási Bizottsága, majd a Vajdaság Autonóm Tartomány Oktatási Tanácsa, azt követően a *Zmaj* és a *Testvériség és Egység* könyvkiadók feleltek a tankönyvek kiadásáért a tartományban. 1952 óta az egyes nemzeti kisebbségek számára egy-egy speciális kiadóvállalat is adott ki tankönyveket, amelynek székhelye az adott kisebbség legfontosabb központjában volt. A magyarok

káderállomány képzésének szempontjából. O kulturno-prosvetnim pitanjima nacionalnih manjina, 11. III [1960?], AJ, 507, XVIII-k. 2/1–16.

⁶⁸ Stenografske beleške sa sastanka Komisije za nacionalne manjine Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije, 13. X 1958, AJ, 507, XVIII-k. 1/1–22.; Stenografske beleške sa sastanka Komisije za nacionalne manjine Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije, 24. XII 1958, AJ, 507, XVIII-k. 1/1–22.; Stenografske beleške sa proširenog sastanka Izvršnog komiteta Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije po pitanjima nacionalnih manjina, [Beograd], 2. III 1959, AJ, 507, III/82.

⁶⁹ Bondžić: *Univerzitet u socijalizmu*, 362., 369.

⁷⁰ Stipendiranje studenata i učenika pripadnika nacionalnih manjina u Autonomnoj Pokrajini Vojvodini, [1959.], AJ, 318, 43/58.

⁷¹ Aktuelni problemi školstva nacionalnih manjina u Autonomnoj Pokrajini Vojvodini, Novi Sad 17. IX 1957, AJ, XVIII-k. 6/1–24.

esetében a szabadkai *Minerva* és az újvidéki *Forum Kiadó* kezdte meg a tankönyvek kiadását. Jó megoldásnak bizonyult, hogy a kiadást minden kisebbség esetében arra szakosodott kiadókra bízta, mivel ettől kezdve nőtt a kiadott iskolai könyvek száma. E tevékenység jobb megismerése érdekében 1956-ban a Vajdaság Autonóm Tartomány Oktatási Tanácsában a kisebbségi tankönyvek kiadásával foglalkozó bizottságot hoztak létre, amely a kiadói tervek összeállításával és a tankönyvek elkészítésével foglalkozott. Ez lehetővé tette, hogy 1958-ra a legtöbb tankönyv megjelentetését fedezzék.⁷² Abban az évben becslések szerint a kisebbségek közül a magyarok rendelkeztek a legjobb, pedagógiai és nyelvi szempontból is a tankönyvek írásához megfelelő személyekkel.⁷³

Idővel kialakult az a gyakorlat, hogy a magyar iskolákban eredeti ábécéskönyvből, olvasókönyvből, szerbhorvát nyelvtankönyvből, idegen nyelvkönyvből és ének-zene könyvből tanítottak. Az eredeti és a fordított művek aránya 5:7 volt. A kisebbségi tankönyvek kiadásának állandó problémáját jelentette azonban a szerzők és a fordítók hiánya. Ezt a munkát leggyakrabban maguk a tanárok és a tanfelügyelők végezték. A szerzőhiány a magyar oktatók viszonylag nagy száma és viszonylag jó képzettsége következtében legkevesbé a magyarok körében volt tetten érhető. Az említett nehézségek miatt becslések szerint a kisebbségi tankönyvek átlagosan gyengébb minőségűek voltak, mint a jugoszláv államalkotó népek nyelvén írtak, ám a magyar tankönyveket a nemzeti kisebbségeknek szánt könyvek között a legjobbnak ítélték.⁷⁴ 1956-ra a magyar tankönyvek a szükségletek 52%-át, 1958-ban pedig 87%-át fedezték. Abban az évben kiszámították, hogy a magyar tankönyveket átlagosan három év alatt adják el. A leggyengébbnek a tanítóképző főiskolák tankönyvei, valamint a tanítóképzők diákjai és tanárai számára írt kézikönyvek számítottak.⁷⁵ 1945 és 1955 között 96 magyar nyelvű tankönyv jelent meg 607 300 példányban.⁷⁶ Azt kell mondanunk, hogy a nemzetiségi kiadók osztoztak a jugoszláv kiadók sorsában, amelyet a piaci és az üzleti elvekre történő átállás érintett,⁷⁷ és 1952 és 1958 között még nagyobb visszaesést tapasztalhatunk, mint a délszláv nyelven történő publikálás esetében.⁷⁸ A kisebbségi kiadványok 1958-ban megkezdett támogatásával sem sikerült megoldani ezt a problémát.⁷⁹ Meglehetősen hosszú tárgyalásokat követően a Szerb Népköztársaság (ahol a jugoszláviai nemzeti kisebbségek

⁷² Udžbenici za škole nacionalnih manjina u Autonomnoj Pokrajini Vojvodini, 1958, AJ, 507, XVIII-k. 8/1–41.

⁷³ Izdavačka delatnost na jezicima nacionalnih manjina u Vojvodini u periodu 1946–1957, 15. IX 1958, AJ, 507, XVIII-k. 8/ 1–41.

⁷⁴ Udžbenici za škole nacionalnih manjina u Autonomnoj Pokrajini Vojvodini, 1958, AJ, 507, XVIII-k. 8/1–41.

⁷⁵ Izdavačka delatnost na jezicima nacionalnih manjina u Vojvodini u periodu 1946–1957, 15. IX 1958, AJ, 507, XVIII-k. 8/ 1–41.

⁷⁶ Razvoj i problemi manjinskih škola u Jugoslaviji od 1945–1956. godine, [1956.], AJ, 507, XVIII-k. 6/1–24.

⁷⁷ Az öngazgatás és a piacgazdaság egyes elemeinek 1950-es bevezetésének részeként a papír árát is piaci alapon szabályozták, így a könyvek 200%-kal drágultak. Két évvel később piaci árakat vezettek be más nyomdaipari termékekre, s a könyvek többszörösére drágultak. Janjetović: *Od Internacionalne do komercijale*, 229–230.

⁷⁸ Stenografske beleške sa sednice Komisije za pitanja nacionalnih manjina Saveza komunista Jugoslavije, [Beograd], 13.VI 1958, AJ, 507, XVIII-k. 1/1–22.; Izdavačka delatnost na jezicima nacionalnih manjina u Vojvodini u periodu 1946–1957, 15. IX 1958, AJ, 507, XVIII-k. 8/ 1–41.; Aktuelni problemi nacionalnih manjina u Srbiji, [Beograd], 25. III 1959, AJ, 507, XVIII-k. 3/1–36.; Informacija o finansiranju nekih školskih i kulturnih potreba nacionalnih manjina, [Beograd], 28.IX 1959, AJ, 507, XVIII-k. 10/1–23.

⁷⁹ Aktuelni problemi nacionalnih manjina u Srbiji, [Beograd], 25. III 1959, AJ, 507, XVIII-k. 3/1–36.

körülbelül 70%-a élt) és a föderációs vezetés megállapodott, hogy a köztársaságok támogatják a kisebbségi nyelveken írott tankönyveket, kézikönyveket és gyermekirodalmat, míg a fennmaradó részt a föderáció (50%), a köztársaság (20%) és az érintett autonóm egység (Vajdaság vagy Koszovó és Metohija) (30%) közösen fedezi.⁸⁰ 1963-tól a megváltozott gazdasági körülmények miatt a Szövetségi Végrehajtó Tanács a nemzeti kisebbségek kulturális és oktatási igényeinek támogatásához a köztársaságok számára e célra meghatározott összegek kifizetésével járult hozzá.⁸¹

Az 1950-es évek második felét nemcsak a nemzeti kérdés átgondolása, hanem az iskolai reform is jellemezte, amelynek többéves kísérletezés után az oktatást a jugoszláv szocialista társadalom szolgálatába kellett állítania.⁸² Ráadásul az 1950-es évek közepéig a jugoszláv hatalom nem foglalkozott szisztematikusan a nemzeti kisebbségek oktatási problémáival.⁸³ A szövetségi oktatási törvény és annak köztársasági változatainak elfogadását követően fokozódtak a megbeszélések a kisebbségi iskolai tantervben szükséges változtatásokról és a kisebbségi iskolák rendszerének fejlesztéséről, mivel azok elmaradtak a köztársasági többségi nyelvű iskolák és a közös tantárgyak tanterveitől.⁸⁴

A szövetségi oktatási törvény elfogadása előtt és közvetlenül azt követően a nemzeti kisebbségek középfokú oktatását is felülvizsgálták. A két világháború között Jugoszláviában csak néhány nemzeti kisebbségnek (nagyon kezdetlegesen és szűkösen) volt lehetősége részleges anyanyelvi középfokú oktatásra.⁸⁵ A kommunista hatalom saját ideológiai elvei, a gazdaság és az államigazgatás szükségletei miatt, valamint azért, hogy hiteles nemzetiségi politikát mutassanak fel ezen a területen, hajlandó volt a nemzeti kisebbségek tagjai számára biztosítani az anyanyelven történő középfokú oktatás lehetőségét. Mivel az általános iskolát csak kevesen végezték el, a középiskolákat a második világháború előtt és alatt félig-meddig elit intézményeknek tekintették, amelyet csak kevesen fejeztek be. A négyéves általános iskola túlsúlya és annak hat-nyolc évre történő fokozatos kiterjesztése, valamint az alsóbb gimnáziumi osztályok (amelyek valójában az általános iskolák kiegészítéseként szolgáltak) párhuzamos létezése miatt az általános és középiskolák közötti határ elmosódott (a tanárokat is beleértve). A tanár-, a tankönyv- és iskolahiány ellenére a középiskolák fejlesztésében a magyar nemzeti kisebbség tagjai számára a kommunista uralom első tizenöt évében jelentős előrelépés történt, ahogyan ez az alábbi táblázatból is látható.⁸⁶

⁸⁰ Informacija o finansiranju troškova kulturno-prosvetnih i ostalih društvenih delatnosti na jezicima nacionalnih manjina, Beograd, 12. V 1960, AJ, 507, XVIII-k. 10/1–23.; Informacija o režimu finansiranja troškova kulturno-prosvetnih i ostalih društvenih delatnosti na jezicima nacionalnih manjina, Beograd, 25. V 1960, AJ, 318, 43/58.; Savet za prosvetu NR Srbije Izvršnom veću NR Srbije, Odboru za budžet i službenička pitanja, Beograd, 4. oktobar 1960, AJ, 318, 43/58.

⁸¹ Pedagoški savetnik Gabor Janoši iz Sekretarijata Saveznog izvršnog veća za prosvetu i kulturu republičkim savetima za prosvetu, Beograd, 4. III 1963, AJ, 318, 43/52.

⁸² Az oktatási reformmal foglalkozó bizottság már 1953-ban megkezdte működését, de az oktatási törvényt csak öt évvel később fogadták el. Petrović Todorosi: *Otićemo svetlost*, 17.

⁸³ Komisija za nacionalne manjine Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije, Problemi prosvete i školstva kod nacionalnih manjina, Beograd, jul 1957, AJ, 507, XVIII-k. 6/1–24.

⁸⁴ Sekretar Saveta za prosvetu NR Srbije Sekretarijatu Saveznog izvršnog veća za prosvetu i kulturu, Beograd 23. VI 1960, AJ, 318, 43/58.

⁸⁵ Janjetović: *Deca careva*, 223–224., 228., 236–239., 253–254., 257–258.

⁸⁶ Jončić: *Nacionalne manjine u Jugoslaviji*, 76.

szám/év	1938/39.	1958/59.
iskola	3	8 (két tanítóképzővel)
osztály	15	57
diák	419	1577
tanár	52	111

Más módszertannal ettől eltérő eredményeket kapunk. Bajics György (Đorđe Bajić) szerint az 1953/54-es tanévben a Vajdaságban 14 529 magyar diák tanult az általános iskola felső szintjén (V–VIII. osztály) és a gimnázium alsó osztályaiban (I–IV.), 847 a gimnázium felső osztályaiban és 626 fő a tanárképző iskolákban.⁸⁷ Bármelyik módszertant is alkalmazzuk, egyértelmű, hogy a két világháború közti időszakhoz képest észrevehető előrelépés történt. Ugyanakkor láthatóvá váltak a kisebbségi és így a magyar középiskolák gyengeségei is. A hatóságok legelőször azon botránkoztak meg, hogy a diákok nem tudtak jól a köztársaság hivatalos nyelvén. Ezt az észrevételt az általános iskolákkal szemben is megtették, de még kevésbé volt ez elfogadható a középiskolák esetében,⁸⁸ mivel ezeket az iskolákat a közép- és felső (tanárok, hivatalnokok, szakmunkások) „keltetőjének” tekintették. Ugyanakkor a délszláv nyelvek elégtelen ismerete bezárta az egyetemek kapuit a nemzeti kisebbségek tagjai előtt, megakadályozva ezáltal teljes társadalmi integrációjukat, ami a kommunista nemzeti-szélsőségi politika hitelességét is megkérdőjelezte.⁸⁹ Néhány kisebbségi vezető, különösen a magyarok esetében, ezt a problémát úgy kísérelte meg megoldani, hogy gyermekeiket szerbhorvát tannyelvű iskolákba íratta, ami 1959-ben a kisebbségi osztályok közel 20%-ának bezárását eredményezte. Az illetékes politikusok véleménye erről is megoszlott.⁹⁰ Ezért felmerült, hogy a kisebbségi középiskolákban az adott köztársaság hivatalos nyelvét tanítsák, azaz biztosítsák a kellő szakmai és nyelvi ismeretekkel rendelkező oktatói gárdát és továbbképzésüket.⁹¹ Az illetékes politikusok körében a kisebbségi nyelveken oktató középiskolák eltörlésének gondolata is felbukkant, ám ezt akkoriban megvalósíthatatlannak ítélték.⁹² Mások olyan középiskolai formát támogattak, amelyben az első osztályban a diákok anyanyelvén kezdődik az oktatás, majd a felsőbb osztályokban fokozatosan egyre több tantárgyat oktatnak az

⁸⁷ Bajić: *Škole i školski sistem*, 320.

⁸⁸ Razvoj i problemi manjinskih škola u Jugoslaviji od 1945–1956, AJ, 507, XVIII-k. 6/1–24.

⁸⁹ Problemi škola nacionalnih manjina i reforma škola, jun 1956, AJ, 507, XVIII-k. 6/1–24.; Janoš, Gabor: Materijal o školstvu nacionalnih manjina u našoj zemlji, Novi Sad, 18. III 1957, AJ, 507, XVIII-k. 6/1–24.; Rehák, László: *Nacionalni i politički razvitak Mađara u Jugoslaviji*. In: *Klasno i nacionalno u suvremenom socijalizmu. II*. Zagreb, 1970. 70.

⁹⁰ Aktuelni problemi nacionalnih manjina u Autonomnoj Pokrajini Vojvodini, Novi Sad 17. IX 1957, AJ, 507, XVIII-k. 6/1–2.4; Stenografske beleške sa proširenog sastanka Izvršnog komiteta Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije po pitanjima nacionalnih manjina, [Beograd], 2. III 1959, AJ, 507, III/82. Annak, hogy a kisebbségek a többségi nyelvű iskolákba járjanak, egyik ellenzője Edvard Kardelj, az egyik legfontosabb jugoszláv kommunista ideológus volt.

⁹¹ A hatalom azért is elégedetlen volt, hogy a szakközépiskolák tanulóinak csupán 15%-a tartozott valamelyik nemzeti kisebbséghez. Aktuelni problemi nacionalnih manjina u Srbiji, [Beograd], 25. III 1959, AJ, 507, XVIII-k. 3/1–36.; Pregled nekih nedovoljno objašnjenih društveno-političkih pitanja o specifičnostima nastavnih programa i pedagoškog rada u školama za pripadnike nacionalnih manjina, [1958?], AJ, 318, 43/58.; Aktuelni problemi nacionalnih manjina u Autonomnoj Pokrajini Vojvodini, Novi Sad 17. IX 1957, AJ, 507, XVIII-k. 6/1–24.

⁹² Janoš, G.: Informacija o održanom savetovanju o problemima škola nacionalnih manjina u vezi sa radom na reformi škola, 5. VII 1957, AJ, 507, XVIII-k. 6/1–24.; Stenografske beleške sa sastanka Komisije za nacionalne manjine Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije, Beograd, 15. V 1957.

adott köztársaság hivatalos nyelvén, míg végül az anyanyelv oktatása már csak egyetlen tantárgy marad. Bár ez a modell elősegítette, hogy a kisebbségekhez tartozók egyes szakközépiskolákba iratkozzanak,⁹³ lehetetlennek bizonyult, hogy valamennyi nemzeti kisebbség esetében alkalmazzák: az albánok (akik Koszovóban és Metohijában a lakosság többségét alkották) nem fogadták el, a kisebb létszámú nemzeti kisebbségek esetében pedig csak néhány középiskolát szervezhettek volna meg. Ezért és mivel a szocialista társadalomba való beilleszkedés szempontjából a magyarok társadalomszerkezetét a legkedvezőbbnek tartották,⁹⁴ a kisebbségi középiskolákról folytatott gondolkodás középpontjába ők kerültek, míg az ország legnagyobb nemzeti kisebbségének, az albánoknak az oktatási problémáit másképp kellett megoldani.

Jugoszláviában a kommunista uralom első tizenöt évében alapvető változás történt a nemzeti kisebbségek helyzetében. Az egyik terület, amelyen ez leginkább érződött, az oktatás volt. Az új hatóságok ideológiai elveik mentén és anyagi lehetőségeik keretei között valóban jóindulatot tanúsítottak a nemzeti kisebbségek oktatási igényeinek kielégítését illetően, így a magyarok helyzete az oktatás terén jelentősen javult. A vizsgált időszakban azonban végig anyagi korlátokkal szembesültek, és az ötvenes évek végén megkezdődött a kisebbségi nyelvek oktatásának módszertani átgondolása – igaz, csak a magyarok esetében. A két világháború közti Jugoszláviától eltérően nem a politikai jogok korlátozására, hanem arra törekedtek, hogy a kisebbségek tagjai megőrizhessék nemzeti egyéniségüket, ugyanakkor teljes mértékben integrálódjanak a jugoszláv szocialista gazdaságba és társadalomba. Különösen fontosak voltak a magyarok mint az ország északi részének legnagyobb nemzeti kisebbsége. A leginkább megfelelő oktatási módszerek keresése gyakorlatilag Jugoszlávia felbomlásáig folytatódott, amikor a véres (*povampiren*) nacionalizmus ismét korlátozó intézkedéseket foganatosított.

Fordította: VUKMAN PÉTER

⁹³ Pregled nekih nedovoljno objašnjenih društveno-političkih pitanja o specifičnostima nastavnih programa i pedagoškog rada u školama za pripadnike nacionalnih manjina, [1958?], AJ, 318, 43/58.

⁹⁴ 1953-ban az aktívan dolgozó magyarok 55,1%-át a mezőgazdaságban foglalkoztatták (a jugoszláv átlag 60,5% volt). A munkavállalók körében a magyarok 18,2%-a volt köztisztviselő, 81,8%-a alkalmazott (míg a jugoszláv átlag 69% volt). (Jončić, Koča: *Aktuelno pitanje položaja narodnosti u SFRJ*. In: *Klasno i nacionalno u suvremenom socijalizmu*. II, Zagreb, 1970. 509.) Rehák László hasonló adatokat közöl, és kiemeli, hogy 1961-ben a magyarok mintegy 86%-a a társadalmi (azaz a szocialista) szektorban dolgozott. Rehák: *Nacionalni i politički razvitak*, 568.